

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه پیام نور - کتابخانه مرکزی
بخش نشریات

شماره ثبت	۷
شماره سری	۷۰۷
تاریخ ثبت	۸۴/۷/۲۳

دانشگاه پیام نور
دانشکده علوم انسانی
گروه زبان شناسی و زبان انگلیسی

پایان نامه: برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان شناسی
همگانی

مطالعه‌ی
ساختارهای صرفی و نحوی گویش رامهرمزی
در مقایسه با فارسی معیار

مؤلف: سارا عبادی

استاد راهنما: دکتر حسین وثوقی

استاد مشاور: دکتر مهدی سمایی

تابستان ۱۳۸۴

۳۴۸۷ / ۲ / ۹۹

۹۸۶۸۷

تقدیر و سپاس

در مراحل مختلف کاربر روی موضوع این پایان نامه، افراد بسیاری مرایاری و همراهی کردند که در همین جا بر خود لازم می دانم، از لطف و همکاری همه این دوستان مراتب سپاسگزاری بی پایان خود را ابراز دارم.

ابتدا لازم می دانم نهایت سپاس و تشکر خود را خدمت اساتید گرامی، آقای دکتر حسین وثوقی (استاد راهنما) که در تمام مراحل کار از راهنمایی های مفید ایشان جهت ارتقاء کیفیت کار بهره مند گشتم و آقای دکتر مهدی سمایی (استاد مشاور) که هر جا لازم بود، مرا از لطف و کمک خود بی بهره نگذاشتند، تقدیم دارم.

پس از آن، با هر چه توان، سر تواضع و خاکساری فرود می آورم در محضر آغازین استادان زندگیم، پدر و مادر بزرگوام، که هر آنچه بوده، هستم و خواهم بود، همه مرهون و مدیون لطف ها و رنجهای بی دریغ آن بزرگواران هست و خواهد بود.

یک تشکر ویژه نیز دارم از پدر گرامیم که در تمام بخشهای کار، از جمع آوری مطالب گویشی تا معرفی و تهیه منابع و بررسی و ویرایش مطالب، همراه و همپای من بودند و مرا از هدایت و یاری بی دریغ خود بهره مند ساختند.

از این دو پس، لازم می دانم از همسرم، که به جز همراهی صمیمانه، مرا از کمک و راهنماییهای خویش در زمینه بخش های فنی و نرم افزاری کار نیز بی نصیب نگذاشتند، تشکر کنم. خانم شهناز عبادی و آقای ابراهیم دهقانی، این زوج عزیز، در طی مراحل جمع آوری اطلاعات و تکمیل پرسشنامه ها در رامهرمز، یاران همواره من بودند، بسیار زحمت متقبل شدند و از مجموعه مدون لغت نامه ایشان نیز بسیار بهره ها بردم، در همین جا مراتب سپاس بیکران خود را به ایشان تقدیم می دارم.

آقای عباس پولادی ، در معرفی منابع و نحوه بررسی مطالب گویشی ، مرا از راهنمایی های مفید خود بهره مند ساختند و از هیچ گونه یاری ، از جمله امانت دادن کتابها و حتی پایان نامه خود نیز دریغ نفرمودند که از ایشان نهایت تشکر خود را ابراز می دارم .

آقای جواد ضیایی، مطالب و منابع آماری و تاریخی مهم و معتبری درباره شهرستان رامهرمز در اختیار بنده قرار داده و برای تکمیل و گردآوری بخشی از پرسشنامه ها زحمات بسیار متحمل شدند که جا دارد در همین جا مراتب سپاس بسیار خود را خدمت این استاد فاضل و ارجمند تقدیم دارم.

همچنین بسیاری دیگر از دوستان ، خانمها و آقایان ، که بر خود وظیفه می دانم یادی از لطف های ایشان داشته باشم و سپاس خود را به محضرشان تقدیم دارم :

خانم ها: فرخنده وحیدنیا ، زهره صفارزاده ، رامش عبادی، خدیجه سعادت بخت ، سارا رحیمی ، قمر فتاحی .

آقایان : ایرج رحمانی ، احمد زمانی، علی عبادی ، عبدالستار کلانتر هرمزی ، غلامرضا عبادی ، حمید بایمانی و عبدالمجید هرمزی نژاد.

در پایان بر خود لازم می دانم سپاسی داشته باشم از تمام اساتید زندگیم ، از آغازین معلمان تا واپسین استادان که اگر دانشی است ، حاصل زحمات و راهنمایی های همه آنها است.

فهرست مطالب

	صفحه عنوان
الف	تقدیر و سپاس
ت	فهرست مطالب
ر	فهرست جداول
ز	چکیده پایان نامه
ش	نشانه های آوانگاری
	فصل اول: مقدمه
۱	۱- کلیاتی راجع به طبقه بندی تاریخی گویش
۲	۱-۱-۱ زبان و گویش های ایرانی غربی
۳	۲-۱-۱ زبان و گویش های ایرانی شرقی
۵	۲-۱ واژه ها و اصطلاحات اصلی پژوهش
۶	۳-۱ ضرورت انجام پژوهش
۷	۴-۱ اهداف پژوهش
۷	۵-۱ کاربردهای متصور از این پژوهش
۸	۶-۱ جنبه های نوآوری پژوهش
۸	۷-۱ روش انجام پژوهش
۸	۸-۱ روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۹	۹-۱ جامعه آماری و تعداد نمونه ها
۹	۱۰-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۱۰	پانویس فصل اول
	فصل دوم: پیشینه ی پژوهش
۱۲	۱-۲ پیشینه نظری
۱۴	۲-۲ معرفی پیشینه ی نظری پژوهش
۲۰	۳-۲ ویژگیهای جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی شهرستان رامهرمز
۲۰	۱-۳-۲ آب و هوا
۲۰	۲-۳-۲ رودها

۲۱	۳-۳-۲ کوهها
۲۱	۴-۳-۲ اوضاع تاریخی و فرهنگی
۲۳	۵-۳-۲ گویش رامهرمزی
۲۳	۶-۳-۲ ترکیب جمعیت و آمار
۲۴	۷-۳-۲ فرهنگ و اعتقادات
۲۵	پانویشت فصل دوم

فصل سوم: ویژگیهای صرفی

۲۷	۱-۳ مقدمه
۲۸	۲-۳ ویژگیهای ساخت-واژی اسم درگویش رامهرمزی
۲۸	۱-۲-۳ ویژگیهای تصریفی اسم
۲۸	۱-۱-۲-۳ اسم جامد، اسم مشتق
۲۸	۲-۱-۲-۳ اسم خاص و عام
۲۹	۳-۱-۲-۳ اسم ذات و اسم معنا
۲۹	۴-۱-۲-۳ اسم جمع
۳۰	۵-۱-۲-۳ دستگاه شمار (جمع و مفرد)
۳۳	۲-۲-۳ ساخت اشتقاقی اسم
۳۳	۱-۲-۲-۳ اسم ساده
۳۴	۲-۲-۲-۳ اسم مشتق
۳۴	۱-۲-۲-۲-۳ پیشوندها
۳۴	۲-۲-۲-۲-۳ پسوندهای اسم ساز
۳۹	۳-۲-۲-۳ اسم مرکب
۳۹	۱-۳-۲-۲-۳ اضافه ای
۴۰	۲-۳-۲-۲-۳ اضا فی مقلوب
۴۰	۳-۳-۲-۲-۳ پیش و ایسته ای
۴۰	۴-۲-۲-۲-۳ اسم مشتق-مرکب (ترکیبی)
۴۰	۱-۴-۲-۲-۳ اسم+بن مضارع+وند
۴۱	۲-۴-۲-۲-۳ اسم+اسم+وند
۴۱	۳-۴-۲-۲-۳ بن فعلی(ویا فعل)+میانوند+بن فعلی(فعل)
۴۱	۴-۴-۲-۲-۳ اسم+وند+اسم
۴۱	۳-۳ ویژگیهای ساخت-واژی فعل درگویش رامهرمزی

۴۱	۱-۳-۳ ویژگیهای تصریفی فعل
۴۱	۱-۱-۳-۳ سناک حال
۴۱	۱-۱-۳-۳ سناک های کاملا شبیه به ریشه فعلی
۴۲	۲-۱-۳-۳ سناک های حال بانندک تغییرات آوایی
۴۲	۳-۱-۳-۳ سناک های حال تک حرفی
۴۳	۲-۱-۳-۳ سناک گذشته
۴۳	۳-۱-۳-۳ افعال باقاعده
۴۴	۴-۱-۳-۳ افعال بی قاعده
۴۴	۵-۱-۳-۳ مصدر
۴۵	۶-۱-۳-۳ اسم مفعول
۴۶	۷-۱-۳-۳ وندهای تصریفی فعل
۴۶	۱-۷-۱-۳-۳ وند وجه
۴۷	۲-۷-۱-۳-۳ وند نمود
۴۸	۳-۷-۱-۳-۳ وند نفی
۴۹	۴-۷-۱-۳-۳ وند شخصی
۵۱	۵-۷-۱-۳-۳ وند سببی
۵۲	۸-۱-۳-۳ انواع فعل از نظر وجه نمودوزمان
۵۲	۱-۸-۱-۳-۳ فعل امر
۵۳	۲-۸-۱-۳-۳ حال اخباری
۵۳	۳-۸-۱-۳-۳ حال التزامی
۵۴	۴-۸-۱-۳-۳ حال مستمر
۵۵	۵-۸-۱-۳-۳ گذشته ساده
۵۵	۶-۸-۱-۳-۳ گذشته استمراری
۵۶	۷-۸-۱-۳-۳ گذشته دور (ماضی بعید)
۵۶	۸-۸-۱-۳-۳ گذشته التزامی
۵۷	۹-۸-۱-۳-۳ گذشته مستمر (ملموس)
۵۷	۱۰-۸-۱-۳-۳ آینده
۵۸	۹-۱-۳-۳ انواع فعل از نظر جهت
۵۸	۱-۹-۱-۳-۳ معلوم
۵۹	۲-۹-۱-۳-۳ مجهول
۶۰	۱۰-۱-۳-۳ فعل از نظر لزوم و تعدی

۶۰	۱-۱-۳-۳ افعال لازم
۶۰	۲-۱-۳-۳ افعال متعدی
۶۰	۱-۱-۳-۳ افعال خاص
۶۱	۱-۱۱-۱-۳-۳ فعل داشتن
۶۱	۲-۱۱-۱-۳-۳ فعل بودن
۶۲	۳-۱۱-۱-۳-۳ فعل شدن
۶۳	۱۲-۱-۳-۳ افعال خاص در حالت مستقل
۶۳	۱-۱۲-۱-۳-۳ فعل هستن
۶۵	۲-۱۲-۱-۳-۳ فعل بودن
۶۷	۳-۱۲-۱-۳-۳ فعل شدن
۶۹	۴-۱۲-۱-۳-۳ فعل داشتن
۷۱	۵-۱۲-۱-۳-۳ فعل خواستن
۷۴	۶-۱۲-۱-۳-۳ فعل توانستن
۷۶	۱۳-۱-۳-۳ افعال غیر شخصی (شبه معین)
۷۷	۱-۱۳-۱-۳-۳ فعل توانستن
۷۷	۲-۱۳-۱-۳-۳ فعل شدن
۷۸	۳-۱۳-۱-۳-۳ فعل خواستن
۸۰	۲-۳-۳ ویژگیهای اشتقاقی فعل
۸۰	۱-۲-۳-۳ فعل ساده
۸۱	۲-۲-۳-۳ فعل مشتق
۸۱	۳-۲-۳-۳ فعل مرکب
۸۲	۴-۲-۳-۳ افعال مشتق-مرکب (ترکیبی)
۸۳	۴-۳ ویژگیهای ساخت-وازی صفت در گویش رامهرمزی
۸۳	۱-۴-۳ ویژگیهای تصریفی صفت
۸۳	۱-۱-۴-۳ صفات پیشین
۸۳	۱-۱-۴-۳ صفت اشاره
۸۴	۲-۱-۴-۳ صفات مبهم
۸۴	۳-۱-۴-۳ صفات پرسشی
۸۴	۴-۱-۴-۳ صفات شمارشی
۸۴	۵-۱-۴-۳ صفات تعجبی
۸۵	۲-۱-۴-۳ صفات پسین

۸۵	۲-۱-۴-۳-۱-صفت بیانی
۸۵	۲-۱-۴-۳-۲-صفت مطلق
۸۶	۲-۱-۴-۳-۳-صفت برتر (تفضیلی)
۸۶	۲-۱-۴-۳-۳-صفت عالی
۸۷	۲-۴-۳-۲-ساخت اشتقاقی صفت درگوش رامهرمی
۸۷	۲-۴-۳-۱-صفت ساده
۸۷	۲-۴-۳-۲-صفت مشتق
۸۸	۱-۲-۲-۴-۳-پیشوندهای صفت ساز
۸۸	۲-۲-۲-۴-۳-پسوندهای صفت ساز
۹۰	۳-۲-۴-۳-صفت مرکب
۹۲	۴-۲-۴-۳-صفت مشتق-مرکب (ترکیبی)
۹۴	۵-۳-ویژگیهای ساخت-وازی قید در گوش رامهرمی
۹۴	۱-۵-۳-ویژگیهای تصریفی
۹۴	۱-۱-۵-۳-قیدحالت
۹۴	۲-۱-۵-۳-قیدمکان
۹۵	۳-۱-۵-۳-قیدزمان
۹۵	۴-۱-۵-۳-قیدتکرار
۹۶	۵-۱-۵-۳-قیدمقدار
۹۶	۶-۱-۵-۳-قیدنفی
۹۶	۷-۱-۵-۳-قیدتاکید
۹۶	۸-۱-۵-۳-قیداستثناء
۹۷	۹-۱-۵-۳-قیدپرسش
۹۷	۱۰-۱-۵-۳-قیدشک وتردید
۹۸	۱۱-۱-۵-۳-قیدتعجب
۹۸	۱۲-۱-۵-۳-قید آرزو
۹۸	۱۳-۱-۵-۳-قیدتفضیلی
۹۸	۲-۵-۳-ویژگیهای اشتقاقی قید در گوش رامهرمی
۹۹	۱-۲-۵-۳-قید ساده
۹۹	۲-۲-۵-۳-قید مشتق
۹۹	۱-۲-۲-۵-۳-پیشوندهای اشتقاقی قید
۱۰۰	۲-۲-۲-۵-۳-پسوندهای اشتقاقی قید

۱۰۰	۳-۲-۵-۳ قید مرکب
۱۰۱	۳-۲-۵-۴ قید مشتق-مرکب (ترکیبی)
۱۰۲	۳-۶-۶-۳ ویزگیهای ساخت-واژی ضمیر در گویش رامهرمی
۱۰۲	۳-۶-۱-۳ ضمائر شخصی
۱۰۲	۳-۶-۱-۱-۳ ضمائر شخصی آزاد
۱۰۳	۳-۶-۲-۳ ضمائر شخصی پیوسته
۱۰۴	۳-۶-۲-۳ ضمائر مشترک
۱۰۵	۳-۶-۳-۳ ضمائر اشاره
۱۰۶	۳-۶-۴-۳ ضمائر پرسشی
۱۰۶	۳-۶-۵-۳ ضمائر مبهم
۱۰۷	۳-۷ اعداد
۱۰۷	۳-۷-۱ اعداد اصلی
۱۰۹	۳-۷-۲ اعداد ترتیبی
۱۱۰	۳-۷-۳ اعداد کسری
۱۱۰	۳-۸ نقش نماها
۱۱۱	۳-۸-۱ حروف اضافه
۱۱۱	۳-۸-۱-۱ حروف اضافه پیشین
۱۱۲	۳-۸-۱-۲ حروف اضافه پسین
۱۱۳	۳-۸-۲ حروف ربط
۱۱۴	۳-۸-۳ حروف تعریف
۱۱۶	۳-۸-۴ حروف ندا
۱۱۶	۳-۹ اصوات
۱۱۷	حاصل کلام
۱۲۰	پانوشتهای فصل سوم

فصل چهارم: ساخت نحوی گویش رامهرمی

۱۲۳	۴-۱ مقدمه ای بر مفهوم نحو و جمله
۱۲۳	۴-۲ اجزا جمله
۱۲۴	۴-۳ انواع گروه ساخت در نحو گویش رامهرمی
۱۲۴	۴-۳-۱ گروه اسمی
۱۲۵	۴-۳-۲ گروه فعلی

۱۲۶	۳-۳-۴ گروه قیدی
۱۲۷	۴-۳-۴ گروه وصفی
۱۲۷	۴-۴ انواع جمله از نظر ساخت
۱۲۷	۱-۴-۴ جمله ساده
۱۲۸	۱-۴-۴-۱ انواع جمله ساده از نظر الگوی ساختاری
۱۳۴	۲-۴-۴-۱ انواع جمله ساده از نظر وجه
۱۳۵	۳-۴-۴-۱ انواع متمم در جمله
۱۳۶	۲-۴-۴ تطابق در جمله
۱۳۸	۳-۴-۴ جملات مرکب
۱۳۹	۴-۴-۴ جملات ترکیبی
۱۴۲	۵-۴-۴ جملات مرکب-ترکیبی
۱۴۳	حاصل کلام
۱۴۴	پانوشتهای فصل چهارم
	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۴۶	۱-۵ مقدمه
۱۴۷	۲-۵ شباهت های میان ساختارهای صرفی و نحوی گویش رامهرمزی و فارسی معیار
۱۴۹	۳-۵ تفاوت های میان ساختارهای صرفی و نحوی گویش رامهرمزی و فارسی معیار
۱۵۳	پیوست (واژه نامه)
۱۶۹	چکیده انگلیسی
۱۷۱	منابع و مآخذ و پژوهش

فهرست جداول

ص	جدول ۱-
ض	جدول ۲-
ط	جدول ۳-
۲۴	جدول ۱-۲
۵۰	جدول ۱-۳

دانشگاه پیام نور تهران

چکیده پایان نامه کارشناسی ارشد رشته‌ی زبان شناسی

موضوع پایان نامه : مطالعه‌ی ساختارهای صرفی و نحوی گویش رامهرمزی در مقایسه

با فارسی معیار

استاد راهنما : دکتر حسین وثوقی

دانشجو : سارا عبادی

استاد مشاور: دکتر مهدی سمایی

در این کار پژوهشی، ساختارهای مختلف واژگانی مانند شکل گیری واژگان، ساختارهای تصریفی و اشتقاقی واژگان و همچنین ساختارهای نحوی اعم از ترتیب اجزاء جمله، عناصر جمله و بررسی انواع جمله، در گویش مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی پژوهش شامل: گویش (Local Language)، صرف (Morphology)، نحو (syntax)، تکواژ (morpheme) و واژه (word) می‌باشند. این پژوهش شامل پنج فصل مختلف می‌باشد که در زیر به ترتیب راجع به عنوان و محتوای آن‌ها مختصراً سخن گفته شده است:

فصل اول - شامل مقدمه پژوهش است و در آن اهداف پژوهش، ضرورت انجام آن، واژه‌ها و اصطلاحات کلیدی کار و پرسش‌ها و فرضیه‌های پژوهش مورد بررسی و معرفی قرار گرفته شده‌اند.

فصل دوم - پیشینه‌ی پژوهش در دو بخش: بخش نخست راجع به پیشینه‌ی نظری (پیشینه‌ی کلی کارهای گویشی) و بخش دوم معرفی شهرستان رامهرمز و نوع گویش در آن.

فصل سوم - معرفی و مطالعه‌ی ساختارهای صرفی گویش رامهرمزی و بررسی واژگان

گویش از نظر لایه‌های تصریفی و اشتقاقی.

فصل چهارم - مطالعه‌ی ساختار نحوی گویش رامهرمزی ، بررسی و معرفی جمله و

اجزاء آن ، انواع گروه ساخت ها در جمله، و نیز معرفی انواع جمله در گویش رامهرمزی.

فصل پنجم - فصل نتیجه‌گیری از مباحث مختلف پژوهش و کشف و معرفی نکات تازه از

مطالب و منابع مورد مطالعه‌ی گویش رامهرمزی و بیان و ارائه ماحصل این مطالعات می باشد.

در پایان پژوهش ودر پیوست (۱)، یک بخش واژه نامه وجود دارد که شامل ۳۰۰ واژه از

گویش رامهرمزی به همراه شکل آوانگاری شده و معنای فارسی آنهاست .

به علاوه‌ی فصل نتیجه‌گیری که ما حاصل کلام است، در پایان هر فصل ، چکیده‌ای از مطالب

فصل تحت عنوان حاصل کلام آمده است.

پانوشنت‌ها و توضیحات هر فصل در آخر همان فصل ارائه گردیده است .

نشانه‌های آوانگاری پژوهش

با توجه به تنوع و گوناگونی الفباهای مختلف آوانگاری بین‌المللی و فارسی، پژوهنده، با کمک گرفتن از الفبای آوانگاری بین‌المللی و الفبای آوانگاری مرسوم آواهای فارسی [۱]، سعی نموده، آواهایی که به دید خواننده آشناتر بوده و شکل آسان‌شناس‌تر و مأنوس‌تری برای تلفظ دارند، جهت آوانگاری به کار گیرد. با توجه به این توضیح، آواها و نشانه‌های به کار رفته در این پژوهش شامل این آواها می‌باشند:

الف : همخوان‌های گویش

الفبای آوانگار	الفبای فارسی	مثال
b	ب	/ bæd / بد
p	پ	/ pa / پا
t	ت ، ط	/ tūt / توت
J	ج	/ Jib / جیب
č	چ	/ čub / چوب
h	ه ، ه ، ه ، ه	/ hæme/ همه
x	خ	/ xāb / خواب
d	د	/ dærd/ درد
r	ر	/ rāh / راه
z	ز ، ظ ، ذ ، ض	/ zūr/ زور
s	س ، ث ، ص	/ sobh/ صبح
ž	ژ	/ žale/ ژاله

الفبای آوانگار

الفبای فارسی

مثال

š	ش	/šal /	شال
γ	غ	/γār /	غار
f	ف	/feɾ /	فکر
q	ق	/qælb /	قلب
k	ک (سخت کامی)	/kūr /	کور
c	ک (نرم کامی)	/ci:š /	کیش
g	گ (سخت کامی)	/gāz /	گاز
ɭ	گ (نرم کامی)	/ɭærd /	گرد
ng	ن و گ (سخت کامی)	/engar /	انگار
nɭ	ن و گ (نرم کامی)	/sænɭæ /	سنگر
L	ل	/lebas /	لباس
m	م	/mozd /	مُزد
n	ن	/nan /	نان
v	و (لب و دندان‌ی)	/vesāl /	وصال
w	و (دو لبی)	/duwær /	دختر
y	ی	/yec /	یک

ج-۱

ب : واکه‌های کویش :

الفبای آوانگار	الفبای فارسی	مثال
æ	اَ	/ æsb / اَسب
e	اِ	/ esm / اِسْم
o	اُ	/ orġ / اُرْگ
i	ای	/ in / اِین
u	اُو	/ u / اَو
a	ا، آ	/ ab / اَب
ey	ایِ	/ seyl / سِیل
æy	ایِ	/ bæy? / بِیع
oy	ایِ	/ hoy/ (نام آوا به معنای آهای)
ia	ایا (ای + آ)	/ bia / بیا
ow	اُو (دولبی)	/xōwæli/ خواب آلوده

پ : نشانه‌های زیر و زبری:

:	کشیدگی	/ di:r/	دیر
=	(در بالای واکه) کشیدگی	/ōr/	ابر
∅	تهی ، صفر		
→	تبدیل می‌شود به ... / تغییر می‌یابد به ...		
()	انتخاب اختیاری، (در برخی موارد تلفظ خفیف یک واج)		
/	یا		
//	نشانه‌ی واج نویسی		

فصل اول :

مقدمه

۱- اکتیاتی راجع به طبقه بندی تاریخی و گویش شناختی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

«طبقه بندی زبان‌ها و گویش‌های متعدد ایرانی، یکی از آشفته‌ترین و پیچیده‌ترین مسایل زبان‌شناسی ایرانی است.»

ایزوگلس‌های متعددی که بر مبنای این یا آن ویژگی زبانی، گویش‌ها (یا مجموعه‌ای از گویش‌ها)ی خویشاوند را به هم ارتباط می‌دهند، یا برعکس از هم جدا می‌کنند، غالباً به شکلی نامنظم و تصویری با همدیگر برخورد و همخوانی دارند. به علاوه، مشکل و حتی غیرممکن است بتوانیم یک ممیزه (یا مجموعه‌ای از ممیزه‌ها) را جدا و مشخص کنیم که بتوان با آن‌ها به طور روشن، گویش‌های یک زبان را از گویش‌های یک زبان دیگر که با آن خویشاوندی نزدیک دارد از هم جدا کرد. در بسیاری از موارد، تعداد زیادی از گویش‌های ایرانی خویشاوند که در سرزمین وسیعی رواج دارند، شکل زنجیره‌ای از لهجه‌های کاملاً نزدیک به هم را دارند که به شکل نامحسوسی از هم جدا می‌شوند.

طبقه بندی تاریخی و گویش شناختی زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، مبتنی بر تاریخ این زبان‌ها و گویش‌های است. تمامی زبان‌ها و لهجه‌های ایرانی از منشاء مشترکی که «زبان ایرانی مشترک» نامیده می‌شود، منشعب شده‌اند؛ اما جدایی گویش‌های غربی از گویش‌های شرقی که در دوره‌ی باستانی زبان‌های ایرانی شروع شده، مبنای تقسیم تمام زبان‌های ایرانی به دو گروه عمده‌ی غربی و شرقی است. زبان‌ها و گویش‌هایی که دنباله‌ی گویش‌های ایرانی غربی باستان‌اند، به گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی غربی تعلق دارند. زبان‌ها و گویش‌هایی که دنباله‌ی گویش‌های شرقی عهد باستان‌اند، به گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی شرقی تعلق دارند.

همچنان‌که قبلاً گفته شد، منطقه‌ی رواج کنونی یک زبان در تعیین جای آن در طبقه بندی تاریخی و گویش شناختی زبان‌های ایرانی ملاک نیست. مثلاً تاجیکی معاصر که قلمرو آن در شمال شرقی تمام زبان‌های ایرانی قرار دارد، به گروه زبان‌ها و گویش‌های جنوب غربی تعلق دارد، زیرا مشتق از گویش‌های قدیم جنوب غربی ایران است.